

MAI MEDITÁCIÓK

A kereszténység nyilvános képviselője

FABINY TAMÁS

1959-ben született Budapesten. Evangélikus püspök, teológus. – Elhangzott a reformáció 500. évfordulója alkalmából a Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskolán *Keresztény szabadság és társadalmi fejlődés* címmel rendezett konferencián, 2017. április 25-én.

Azért lett október 31. a reformáció emléknapja, mert Luther Márton Ágoston-rendi szerzetes a hagyomány szerint ezen a napon szögezte ki 1517-ben az egyház megújítását szolgáló 95 tételét a wittenbergi vártemplom kapujára. Egy jámbor barátától talán szokatlanul taktikus ez az időzítés. Számolt azzal, hogy másnap — mindenszentek ünnepén — sokan meglátogatják majd a templomot, így röpirátának is több olvasója lesz. A mai médiavilágból vett kifejezéssel élve: számára nem voltak közömbösek a „nézettségi kvóták”, és „hirdetése” szempontjából a lehető legkedvezőbb „sávot” célozta meg. Mindez máris tanulsággal szolgálhat korunk egyházai számára.

Akad azonban egy további, látszólag pofonegyszerű különlegesége is a reformátor tettének. A Luther által választott médiafelület a templom *külső* ajtaja volt. Nem odabenn eszkábált hirdetőtáblát, hogy a „biztos templomba járók” böngésszessék tételeit. Nem elégedett meg az egyház belső nyilvánosságával, hanem annál hatékonyabb csatornát használt, meglepő tudatossággal. Szándékos anakronizmussal azt mondhatjuk, hogy nem valamely, a szélesebb nyilvánosság számára kevésbé ismert egyházi adón szólalt meg, hanem kifejezetten egy „nagy hallgatottságú” műsorban. Nem egy eldugott sávban, hanem főműsoridőben.

A reformáció vezetői a későbbiekben is a legnagyobb tudatossággal éltek a nyilvánosság korabeli eszközeivel. Eric Till néhány évvel ezelőtt hazánkban is bemutatott Luther-filmjének van egy — ebből a szempontból — különösen is fontos jelenete. Két diák olvassa a kiszögezett tételeket, majd egyikük váratlan mozdulattal letépi a papírlapot. „De hát Luther azt akarta, hogy mások is olvassák téziseit!” — háborodik fel a társa. „Éppen ezen vagyok” — veti oda a másik, és a következő képsoron már zakatolnak a nyomdagépek, hogy ontsák magukból a nyomtatott tételeket.

Bibliai gyökerek

A *bibliai kor* olyan gyökereket rejt, amelyeket érdemes tudatosítanunk. Az isteni kinyilatkoztatás természetes igénye és feltétele volt a nyilvánosság. A „kommunikációs csatorna” szerepét a próféták, majd az apostolok vállalták. „Régen sokszor és sokféleképpen szólt Isten az atyákhöz a próféták által...” (Zsid 1,1). Az isteni nyelvet mindig le kellett fordítani emberi nyelvre. A *szent* magasfeszültségét a *profán* ember számára elviselhetővé kellett transzformálni. Mózes csak úgy közvetíthette népének Isten szentségét, hogy arcára leplet bo-

rított (2Móz 34,35). Az ószövetségi próféták meglehetősen jól éltek a maguk korában a nyilvánosság eszközeivel. Igehirdetéseik a kommunikáció sokféleségét és gazdagságát mutatják. A *beszéd*, a hirdetett ige mindennek alapja, ez később, immár újabb kommunikációs eszközök megjelenésével sem iktatható ki. Erről vall Pál apostol is: „...a hit hallásból van, a hallás pedig Krisztus beszéde által” (Róm 10,17). Ehhez kell tartani magunkat a vizualitás, sőt az „elektronikus egyház” korában is. A beszéd mellett hamarosan megjelenik az *írás*: Isten „nyomtatásban” — kőbe vésve — rendeli a Tízparancsolatot, majd új korszakot nyitnak az úgynevezett írópróféták.

Idővel aztán megmozdulnak az írás és a beszéd megszokott, statikus kategóriái, amelynek nyomán új prófétai műfaj születik, a *játék*, a *dramatizálás*. Jeremiásnak például arról kell prédikálnia, hogy az Úr hiába keresi a közösséget Izrael és Júda házával, azok újra és újra elszakadnak tőle. Mindezt el is mondhatná a próféta, de sokkal hatásosabbnak bizonyul, ha eljátssza. Fog hát egy hasznavehetetlen övet, amelyet mindhiába próbál magára csatolni, s azzal jár fel-alá (Jer 13,1–11). Ma ez divatos műfaj: egyszemélyes színház, utcaszínház, vagy éppen *performance*.

Külön kell szólnunk a jézusi kommunikációról, arról a módszerről, ahogy ő a nyilvánosság eszközeivel élt. Teológiai az epifánia, Isten dicsőségének Jézusban való megjelenése az a háttér, amely előtt működése zajlott. Jézus aforizmái és példázatai egyértelműen mutatják, hogy milyen szemléletesen tanított, dialógusai pedig a vitamódszeréről, illetve lelkigondozói készségéről árulkodnak. Továbbviszi továbbá a prófétai jelképes cselekedetek gyakorlatát, amely nála is a szó és tett egységét jelenti.

Jézus tehát folytatta a próféták hagyományokat. Luther és reformátortársai működése is egy szélesebb értelemben vett prófétai küldetés része.

A reformáció kora

A reformáció mozgalma valóban a történelem amolyan csillagórájában született. Amerika felfedezése, a Rotterdami Erasmus és mások által fémjelzett humanizmus, a reneszánsz által közvetített új életszemlélet, valamint Gutenberg korszakos találmánya mind-mind hozzájárult az új hit gyors terjedéséhez. A hitújítóknak azonban ismerniük kellett mindezek természetrajzát annak érdekében, hogy hatékonyan kapcsolják össze azokat a teológia amúgy vélhetően csak keveseket foglalkoztató kérdéseivel. Luthernek és reformátor társainak tehát a világ és a világi eszközök iránti nagyfokú nyitottságra volt szükségük annak érdekében, hogy alapvetően transzcendens és egyházi jellegű kérdéseikkel tematizálni tudják a közvéleményt.

A protestantizmus egyik legfőbb jellemzője kezdettől fogva a nyilvánosság volt. A reformátorok defenzív és offenzív céllal egyaránt éltek a nyilvánosság eszközével: előbbire azok az esetek hozhatók fel példaként, amikor Luthert éppen az ismertsége óvta meg attól, hogy kezet emeljenek rá, utóbbit pedig a reformáció iratainak hihetetlenül gyors

terjedése bizonyítja. A *publice docere* alapelvvé vált a reformáció egyházaiban. Luther Márton 95 tétele 1517 és 1520 között huszonekét kiadásban jelent meg! A reformátor *A német nemzet keresztyén nemességéhez* című másik iratát pedig négyezres példányban publikálták. Luther Eckkel folytatott disputájának írott formája az 1520-as frankfurti könyvvásáron bestsellerré vált, sőt egy időben ingyen terjesztették a közönség körében. Hasonlóképpen a nyilvánosság eszközeit jelentette az a kiterjedt kapcsolat, amelyet levelezés keretében áptáltak a reformátorok. Luther vagy Melanchthon levelezései szinte a mai hírügynökségek szerepét töltötték be, hiszen az Európa különféle részén élő protestánsok ezek segítségével értesülhettek a legújabb eseményekről. A reformatori énekek is (és itt Luther mellett Sztárai Mihályra is gondolnunk kell!) abban segítettek, hogy az új tanítást egészen gyorsan, népszerű formában terjesszék el a szélesebb néprétegek körében.

Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy a reformáció és a nyilvánosság a legszorosabban kapcsolódik egybe. A reformátorok nemcsak igehirdetők, írásmagyarázók, egyházvezetők, hanem — mai szóval élve — publicisták is voltak.

Ma Ahogyan Lutherről azt mondtuk, hogy ő — Jézushoz hasonlóan — folytatja a próféták hagyományát, úgy kell a mai egyházaknak is prófétai szolgálatot végezniük. A mai európai kontextusban azonban ez korántsem könnyű. Ennek érzékeltetésére mindenekelőtt két modellt vázolok fel, aztán mutatom be a harmadik, a prófétai küldetést megvalósító — és szerintem kívánatosnak tartott — egyházi magatartást.

a) A politikai kereszténység kísértése

Ezekben a hónapokban mindannyiunkat foglalkoztat Európa, azon belül pedig Európa és a kereszténység sorsa. Negyedszázaddal ezelőtt azt hittük, hogy a visszanyert szabadságban helyébe az ember méltósága kerülhet, de meg kellett tapasztalnunk Bill Lomax angol történész mondásának igazát: „A kommunizmusban az a legrosszabb, ami utána következik”. A közelmúltban elhunyt Esterházy Péter a maga szarkazmusával így fogalmazott: „Az oroszok ugyan elmentek, de mi itt maradtunk”. Így lett Magyarország, az egykori „legvidámabb barakk” a legszomorúbb szupermarket. A rendszerváltás idején szívesen használtuk azt a metaforát, hogy túl vagyunk a 40 éves pusztai vándorlásán, még a Vörös-tengeren is átkeltünk — a Kánaánt nem találtuk meg. A csalódott emberek pedig könnyen manipulálhatók: az indulatokat könnyen egy bizonyos csoport ellen lehet fordítani. Könnyen bűnbak lesz a romából, aki úgymond nem akar dolgozni, de a menekültből is, aki el akarja venni munkánkat és hagyományainkat.

A politikai kereszténységnek nyilván sokféle formája van a világban. Kelet-Közép-Európában ez a jelenség a Martin Schulze Wessel által szerkesztett kitűnő könyv címével is leírható: *Nationalisierung der Religion und Sakralisierung der Nation*.¹ Számos példát lehetne erre hozni Lengyelországból, Oroszországból vagy Ukrajnából.

¹Martin Schulze Wessel (szerk.): *Nationalisierung der Religion und Sakralisierung der Nation im östlichen Europa*. Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 2006.

A politikai kereszténységben összefonódik a politikai és a vélt egyházi érdek. Amennyiben ez az erő hatalomra kerül, szinte természetessé válik a paternalista egyházpolitika. Ebben az esetben az egyházak — főleg, ha addig elnyomva vagy félreállítva érezték magukat — talán észre sem veszik, mennyire kokettálnak politikai pártokkal. Amikor ráadásul hiányzik egy átlátható és parlamenti ciklusokon átívelő egyházfinanszírozási rendszer, akkor még nagyobb a kísértés arra, hogy az egyház anyagi érdekeltségéből is lepaktáljon a hatalommal, a politikai erő pedig tenyeréből etesse az egyházakat. Cserébe viszont azt várja el a keresztényektől, hogy társadalmi vagy akár politikai események kísérő liturgiáját szolgálta. Mondanom sem kell, mennyire méltatlan az egyházakhoz ez a biodíszlet szerep.

b) Az újpogányság kísértése

Sajnos azt tapasztalom, hogy a nyugati kereszténység sem igazán őrzi a jézusi radikalitást. Amit H. Richard Niebuhr az amerikai *social gospel*ről és a magát liberálisnak mondott teológia vadhajtásairól ír, az alighanem érvényes számos nyugat-európai egyházi megnyilvánulásra is: „Egy harag nélküli Isten a bűn nélküli embereket bevitte az ítélet nélküli országába egy kereszt nélküli Krisztus szolgálata által”. Az európai kereszténységnek — akárcsak Luther korában — ma is választania kell a *theologia crucis* és a *theologia gloriae* között. Gazdag országok gazdag egyházai mintha szégyellnék a keresztet, és általában a hagyományos biblikus-keresztény értékeket. Talán kisebbségi érzésből fakad az az örök kompenzációs szándék, amely — a rossz tapasztalatok birtokában is — azt hangoztatja, hogy a nagykorú embert nem szabad misszionálni, amely kínosan ügyel arra, hogy a keresztény jelképek nyilvános használata ne sértse a más vallásúak vagy a nem-hívók érzékenységét. Ezért találkozunk azokkal a bizarr példákkal, hogy a hívők leteszik régi és megszentelt jelképeiket: lekerül a kereszt a nyakból, sőt adott esetben a templom tornyából is, egy-egy város főterén karácsonykor nem ajánlatos karácsonyfát állítani. A vallási semlegesség erőltetése egyrészt arctalaná tesz, másrészt az európai gyökerektől való elszakadást segíti elő. Mi, magyarok az említett negyven évben egyebek mellett azt éltük át, hogy karácsonyról csak mint a szeretet ünnepéről, húsvétról mint tavaszi ünnepéről volt ildomos beszélni, s a klerikálisnak minősített Mikulásból könnyen egy szovjet importú Télapó lett. Ne csodálkozzunk, hogy akik egykor ösztönösen menekültek a keleti Gyed Maróztól, azok ma könnyen elfogadják, hogy áldott karácsony helyett „season’s greeting”-et lehet csak kívánni... Egykor az antiklerikalizmus, ma a patikamérlegre helyezett politikai korrektség jegyében.

Ha helyes a meglátásom, és Európa — mind keleti, mind nyugati felében — elszakadt a jézusi tanítás radikalitásától, akkor alighanem érvényes ez a megállapításom is: Szükség van újra az egykori álomban megfogalmazott segélykérés meghallására: „Siess segítségünkre!” (ApCsel 16,9). A *Charta Oecumenica* szavaival újra lelket kell adni Európának.

c) Az egyház próféta szolgálata

Láttuk, hogy ez a két modell (az újpogányság és a politikai kereszténység) nem lehet megoldás keresztyén küldetésünk és a mai európai kihívások összefüggésében. Nézzük akkor azt a harmadik utat, amelyet a magam részéről járhatónak tartok. Ez az egyház próféta szolgálata.

Ma is építhetünk a lutheri reformáció eredményeire. Egyebek mellett a Szentírásnak, Isten igéjének újra felfedezésével. Istenünk beszélő Isten, *Deus loquens*. Krisztus egyháza pedig *ecclesia colloquens*, beszélgető egyház lehet. A beszélgető egyház természetesen nem azonos a fecsegő, a pletykálkodó, vagy éppen a kiabáló egyházzal. Mert sajnálatos tény, hogy valós vagy vélt igazunk ügyében milyen lármára vagyunk képesek. Mindenféle mikrofonokat keresünk, amikbe belebeszélhetünk, még egy-egy hordóra is szívesen felállnánk. Vagy sokáig kísértett a másik véglet, a *hallgató egyház* modellje. A Gestapo fogságába esett Martin Niemöller német teológus fogalmazott eképpen: „Először a zsidókért jöttek, és én nem szóltam, mert nem vagyok zsidó. Azután a kommunistákért jöttek, és én nem szóltam, mert nem vagyok kommunista. Azután a szakszervezetiekért jöttek, és én nem szóltam, mert nem vagyok szakszervezeti. Azután értem jöttek, és nem maradt senki, aki szólhatott volna.”

Valósággal rímel erre a gondolatra Martin Luther King hitvallásszerű mondata, amelyben bátor küldetését összegzi: „Nem hallgathattam!” Az idén száz éve született Dietrich Bonhoeffer mártír teológusnak az egész egyház nevében elmondott bűnvallása sajnós korántsem veszítette el aktualitását: „Az egyház megvallja, hogy igehirdetése (...) nem volt kellően nyílt és meggyőző. (...) Megvallja féltékenységét, a nehézségek előli kibúvásokat, veszedelmes engedményeit. Gyakran megtagadta őrállói és vigasztalói feladatát (...) néma maradt, amikor kiáltania kellett volna, mert az ártatlanok vére az égre kiáltott. Nem találta meg az igaz szót, megfelelő módon, a kellő időben.”²

Hadd idézzek a magam egyházának életéből két példát a próféta szolgálatra, mind a nemzetiszocialista, mind a kommunista időkből. Megemlítem Ordass Lajos püspök nevét, aki tiszta teológiájával és kimagasló morális érzékével egyházunk mai élete számára tájékozódási pontot jelent. Délvidéki svábként eredetileg Wolf Lajosnak hívták. Budapesti lelkészként élte meg Magyarország német megszállását. Ezen a napon, 1944. március 19-én határozta el, hogy e megszállás elleni tiltakozásként leteszi a Wolf családnevet, és annak magyar megfelelőjét, az Ordasst használja. Amikor pedig immár a szovjet diktatúra érvényesült, akkor ugyanígy felemelte szavát az egyház autonómiájának csorbítása ellen, aminek következtében koncepciók per keretben bebörtönözték, majd megfosztották püspöki szolgálatától. Egy másik példa arra, hogy egy evangélikus lelkész minden diktatúra idején tisztességes marad, Sztelhó Gábor szolgálata. 1944-ben élete kockáztatásával és nagy leleménnyel több ezer zsidó gyereket bújtatott egyházi intézményekben, majd a szovjet megszállás után azoknak a gyerekeknek szervezte meg Gaudiopolis (az

²Dietrich Bonhoeffer: *Etika*. (Vályi Nagy Ervin válogatása alapján ford. Fórisné Kalós Éva.) Tillinger, Szentendre, 1999, 140.

öröm városa) néven a maguk köztársaságát, akiknek szüleit „a népi demokrácia ellenségeként” internáltak vagy zártak börtönbe. A pozitív példák felmutatása mellett folytatjuk azt a gyakran fájdalmas tényfeltáró munkát, amely lelkészek és egyházi emberek titkos-szolgálati kapcsolatát vizsgálja. Egy olyan közegben, ahol ez a múltban vállalt titkos tevékenység többnyire még mindig feltáratlan és ezért zsarolásra ad alkalmat, szinte egyedülálló a mi egyházunknak ez a dokumentumkönyvekben is megjelenő vállalkozása.

A múlt megismerése kapcsán hadd szóljak még egy olyan területről, aminek most évfordulója is van: a magyarországi németek fájdalmas kitelepítése. A kollektív bűnösség jegyében pusztán a német családnév és származás alapján azokat is földönfutóvá tették, akik pedig semmilyen kapcsolatban nem voltak a Hitlerrel rokonszenvező Volksbunddal, a magyarországi németek akkori szervezetével. Számos gyülekezetben tartottunk megemlékező istentiszteleteket. Számomra is megrendítő élmény volt a találkozás azokkal vagy azoknak leszármazottaival, akiket annak idején marhavagonokban szállítottak el. Gyakran ugyanazokon a vonatokon, amelyeken néhány évvel korábban a zsidókat vitték Auschwitzba.

Ennek jegyében a 21. század egyházainak szembe kell nézniük a diktatúrák örökségével. Az Evangélium hirdetése mellett a szolidaritás jegyében ma is az emberek védelmében kell kiállniuk.

Ez a feladat a menekültválság idején is. Ez persze nem európai válság, hiszen a mi alapvetően jóléti világunkhoz képest Afrikában és Ázsiában sokkal nagyobb az ínség. Európa éppen ezért vizsgálzik. Egy gazdaságilag ugyan erős, ám lelkiében és hitében gyenge Európa bizonyára nem tudja integratív módon befogadni a menekülteket. Az ilyen értelemben legyengült Európában aztán valóban könnyen alakulnak ki párhuzamos társadalmak. A menekültek fogadására ezért nem elég megfelelő stratégiával és jó logisztikával felkészülni, még a legőszintébb emberi együttérzés és segítőkészség is kevés — elsősorban lelkileg kell megerősödni a kontinens népeinek. Az egyházak ezen a területen léphetnek fel alázatos, de keresztyén identitásukat egyértelműen vállaló módon. Ugyanígy a felsőbbrendűség nélküli, másokat tiszteletben tartó egészséges nemzettudat is hozzájárulhat ehhez a kívánatos megerősödéshez.

A tapasztalatok azt mutatják: lehet azt válaszolni, hogy éppen elég sok a feladatunk, nem tudjuk magunkra vállalni mások gondját. Lehet azt mondani, hogy megtelt a hajó, illetve hogy az országok határát be kell reteszelni. A durva plakát- és egyéb médiakampányokkal az emberek rosszabbik énjét hozzák felszínre: azt, aki fél az idegentől, démonizálja más kultúrák és más vallások képviselőit. Amíg az ország vezetői a bevándorlást — beleértve annak okait és következményeit — csak biztonságpolitikai és gazdasági kérdésnek látják, addig az egyházaknak a humanitárius szempontokat, a bajban levő egyén megsegítését kell szem előtt tartaniuk. Kétségtelen persze, hogy felelősek vagyunk saját közösségeink biztonságá-

ért is, ám sok szép példa alapján merem mondani, hogy az emberekből felszínre hozható a segítőkészség és az önfeláldozás is. A Magyarországi Evangélikus Egyház vezetése elkötelezett abban, hogy — együttműködve a keresztényüldözéssel foglalkozó helyettes államtitkársággal, a Magyar Ökumenikus Segélyszervezettel és más partnerekkel — a maguk országában nyújtson segítséget a háborúk, a terror vagy a klímaváltozás áldozatainak, hogy nekik lehetőleg ne kelljen más kontinensre menekülniük. Egyházunk ugyanakkor azt is természetesnek tartja, hogy részt kell vállalni a menekültválság európai kezelésében is. Mindenkinek tennie kell a maga dolgát: a rendőrségnek, a titkosszolgálatoknak, a civil szervezeteknek — és az egyházak is. Ebben a próbára tevő helyzetben különösen is törekednünk kell arra, hogy a keresztyének megerősödjenek a Krisztustól kapott küldetésükben, éljenek Isten ígéréből, és tisztán hirdessék az Evangéliumot. A lélekben így megerősödött egyház aztán már lendületesen tudja végezni munkáját a rászorulóknak, így a menekültek között is. Ezt próbáljuk tenni mi is. Ezért voltunk ott segítő módon 2015 augusztusában Budapesten, a Keleti pályaudvaron, szeptemberben a szerb határon, Röszkén, majd folyamatosan a kísérő nélküli kiskorúak között. Ezért hoztunk létre integrációs házat, nyújtunk jogi tanácsadást, szervezünk nyelvoktatást a menekültek körében, vagy éppen fogadunk be menekülteket egyházi épületeinkbe.

Befejezés

A görög mitológiában Zeusz beleszeretett a tenger partján sétálgató föníciai királylányba, Európéba. Fehér bika alakjában ment el a szép leányért, és szarvai közé kapta őt. A tengeren át magával ragadta Kréta szigetére, ahol magáévá tette. Európénak aztán három gyermeke született Zeusztól. A mítosz erőszakot, kényszert és ármányt sugall. Magunk előtt látjuk a bika vadságát, azonosulunk a tengeren való hányattatás gyötrelmeivel, és nem utolsósorban újra és újra átéljük a szégyent, amit Európénak el kellett szenvednie.

De ismerünk egy álmot is. Ez is Ázsiába vezet vissza bennünket, akár csak a mítosz. Az Apostolok cselekedeteiről szóló könyv szerint Troászban váratlanul egy macedón férfi jelent meg álomban Pál apostolnak, ilyen szavak kíséretében: „Jöjj át, légy segítségünkre!” (ApCsel 16,9). Ez a jelenet nem más, mint a pogány Európa segélyhívása a kereszténységhez. Pál meghallja ezt a sikolyt, és elindul. Vele együtt pedig a Jézusról szóló jó hír, az Evangélium is eljut Európába. A Szentlélek életet lehel a haldokló görög-római világba.

Ma is csak a Lélek segítségével valósulhat meg a kereszténység nyilvános képviselése hazánkban, Európában és a világban.

